
В. М. ГЕЄЦЬ,
професор, доктор економічних наук,
академік НАН України,
директор ДУ “Інститут економіки та прогнозування НАН України”,
Головний редактор журналу “Економіка України”
(Київ)

ЧОМУ ЗНОВУ НАСТАВ ЧАС ПОЧИНАТИ СПОЧАТКУ? *

Досліджено зміни, які відбуваються в економічній політиці, характеризуються відходом від ідеології неолібералізму та економічного космополітизму і відповідним переходом до політики протекціонізму, заснованому на принципах реалізації національних економічних інтересів.

V. M. HEYETS,
Professor, Doctor of Econ. Sci.,
Academician of the NAS of Ukraine,
Director of the Institute for Economics and Forecasting of the NAS of Ukraine,
Editor-in-Chief of the “Economy of Ukraine” journal
(Kyiv)

WHY IS IT TIME TO START OVER AGAIN?

The author has researched the changes occurring in the economic policy. These changes are characterized by a departure from the ideology of neo-liberalism and economic cosmopolitanism and the corresponding transition to a policy of protectionism based on the principles of the realization of the national economic interests.

На зламі тисячоліть лауреат Нобелівської премії з економіки Дж. Стігліц у монографії “Глобалізація: тривожні тенденції” дав оцінку підсумкам переходу від комунізму до ринкової економіки і наголосив на тому, що цей перехід є чимось більшим, ніж просто економічний експеримент, оскільки це є трансформація суспільного життя в усіх його соціально-політичних структурах. При цьому він був переконаний, що радикали вірили в ринкову революцію, яка мала б відбутись, а знання, які відносяться до інших дисциплін, вважали зовсім непотрібними. Це означало, на нашу думку, вторинність при їх урахуванні в політиці реформ, запропонованих для формування ринкових відносин і економіки в цілому в країнах так званої планової економіки.

У підсумку наслідки, як відомо, виявилися катастрофічними. Багато в чому це стосується і України, економіка якої за чверть століття так і не змогла відновитися до рівня 1990 р. За цей час у нас більшість показників

© Геєць Валерій Михайлович (Heyets Valerii Mykhailovych), 2017; e-mail: gvm@ief.org.ua.

* Матеріал статті є результатом досліджень автора, проведених у 2017 р. в рамках теми “Чинники і тренди економічного зростання в Україні”.

погіршилися, серед них і ті, що характеризують життя не тільки за так званним соціальним, а й за фізичним виміром, оскільки скоротилася тривалість життя і знизився рівень як фізичного, так і психологічного здоров'я населення.

Водночас у глобальному розрізі Захід, на ринкові засади функціонування якого ми орієнтувалися в ході реформ, охопила криза системного характеру. Наслідком цього стало домінування в кінцевому розумінні парадигми глобального корпоративізму, для якого головною ідеологією є ринковий фундаменталізм, що веде до зростаючої соціальної нерівності. На тому самому глобальному рівні загострились економічні, екологічні та соціальні суперечності, в результаті навіть почала слабшати впевненість у майбутньому через загрози існуванню всього людства. Не останню роль у цьому відіграли довготривалий спад у західних розвинутих країнах динаміки економічного зростання, а також тенденція до зниження норми прибутку, яка з'явилася в 1970-х роках. Дослідження Р. Бреннера на цю тему свідчать, що "у всіх цих економіках (провідних розвинутих капіталістичних країн. — *В.М.Г.*) середні темпи зростання випуску, основного капіталу (інвестицій), продуктивності праці та реальної заробітної плати в період з 1973 року по теперішній час становили від 1/3 до 1/2 від темпів зростання 1950–1973 років, коли середній рівень безробіття був вищим більш як удвічі. Скорочення середньої норми прибутку в розрахунку на основний капітал.., яке відбулося протягом останньої чверті століття, справляє ще більш глибоке враження, адже норма прибутку — це не тільки основний індикатор здорового стану економічної системи, але і його ключовий визначальний фактор" [1, с. 30]. У результаті такого стану справ, коли темпи зростання економіки (перш за все у високорозвинутих країнах) майже півстоліття йдуть на спад і вимивається середній клас, одночасно загострюється багато інших проблем у житті людини, у глобальному світосприйнятті постало нове завдання. Воно, згідно з позицією Е. Тоффлера, змушує започаткувати і здійснити трансформацію, в тому числі, а можливо, і в першу чергу, в системі влади під впливом домінування, насамперед, ідей демократії, які в умовах інформаційного суспільства мають багато в чому новий зміст, оскільки особливо важливо враховувати, що "під час надіндустріалізму демократія стає не політичною розкішшю, а найпершою необхідністю" [2, с. 158]. У результаті таких змін надалі має змінюватися багато з того, що нас оточує. Зокрема, Е. Тоффлер пише, що "в найближчі роки на зміну нашим непридатним, гноблячим, застарілим інтегрованим структурам прийдуть нові дивовижні суспільні утворення" [3, с. 147], які в подальшому мають не допускати погіршення рівня соціального життя людей в інтересах глобальних корпоративних формувань шляхом домінування прокорпоративної економічної політики, на що також звертає увагу Дж. Фокс у своїй Доповіді. У цілому ж така економічна політика нині, на думку О. Механіка, тільки змінила характер соціальних проблем, але аж ніяк не вирішила їх. У цьому зв'язку він пише,

---

що “значна частина суспільства перетворилася з пролетаріату, об’єднаного в потужні партії та профспілки, які усвідомлювали свою могутність боротися з бізнесом і державою на рівних, на прекаріат, тобто на людей, які не мають соціальних перспектив, соціально нічим не захищені – ні трудовим договором, ні профспілками, ні традицією – і постійно перебувають на межі повної маргіналізації” [4, с. 40]. Усе це є результатом того, що під впливом технологічних змін відбувається перетворення соціальної культури: “Людина не просто включається в темп нечуваних прискорень. Вона взагалі катапультиється, причому багаторазово, в інші світи” [2, с. 9].

Масштаби таких процесів виявилися настільки значними, що в підсумку охопили високорозвинуті країни, зокрема, настав момент для Америки розпочати з чистого аркуша і знову обмірковувати стратегії конкуренції у глобальній економіці, які дозволили б підвищити рівень життя для всіх (с. 17). Нині прихід до влади нового президента США та оголошена ним стратегія розвитку для Америки багато в чому означають початок нового повороту у світовій, перш за все економічній, політиці з наслідками, які можуть у разі її успішної реалізації істотно змінити стан справ насамперед на світових ринках, але не тільки. Це веде до того, що більшість країн орієнтуються на перегляд своєї економічної політики, оскільки транснаціональні корпорації діють, перш за все, у власних інтересах (при цьому часто всупереч розвинутим країнам), отже, слід очікувати ще більшого загострення проблем. В умовах нинішньої кризи вони спричиняють формування так званої “розгубленої людини” перед існуючими викликами. З урахуванням цього уряд США почав змінювати свої підходи в економічній політиці. Відповідні зміни відбуваються і в ЄС, особливо після виходу з нього Великобританії. У цілому нині вважається, що зміни у підходах в економічній політиці США, Великобританії, окремих країн ЄС – це спроба послідовного відходу від ідеології неолібералізму та економічного космополітизму і відповідного переходу до політики протекціонізму, яка ґрунтується на засадах реалізації національних економічних інтересів, виходячи з логіки історичного підходу, якому притаманне, перш за все, обов’язкове врахування національно-культурного надбання і відповідних ментальних особливостей життя народу. Все це, як відомо, є властивим історичній школі економічної думки в економічній теорії.

В Україні теж необхідно вирішити існуючі суперечності, дати адекватну відповідь на ці виклики, які зумовлюють відповідну реакцію в економічній політиці США – “почати все спочатку”. З урахуванням цього Інститут економіки та прогнозування НАН України проводить необхідні дослідження, що, як ми вважаємо, є досить важливим, оскільки, розпочинаючи реформи і рухаючись у напрямі європейського вибору, ми, згідно з правилами, маємо приймати як даність існуючі в ЄС підходи. Водночас головне – умови характерних для сучасності змін, коли країни ЄС ведуть

пошук відповідей на вказані виклики часу і відсутні сформовані детермінанти, особливо якщо враховувати глибинні зміни, які відбуваються в ідеології так званого євроцентризму. Саме тому перед нами на цьому шляху постають нові завдання не тільки і не стільки привести все до стандартів ЄС без права вибору інших, а й долучитися до пошуку, що створить можливість для реалізації, перш за все, національних економічних інтересів, які відображають у тому числі й вітчизняні надбання в цьому напрямі. В нинішніх умовах, коли, як сказано у Доповіді, багато чого слід починати спочатку, ситуація складається так, що ми можемо і маємо бути учасниками процесу пошуку відповідей на глобальні зміни і навіть випереджати події, користуючись прогностичною функцією економічної теорії та враховуючи, що настав час, як пише О. Механік, для здійснення в тому числі й перевороту в теорії [4]. Актуалізується система поглядів, яка є характерною для історичної школи, започаткованої Ф. Лістом і згідно з якою "економіка кожної країни має власну специфіку, зумовлену всією історією її розвитку, національно-культурною спадщиною, особливостями менталітету населення і географічним положенням" [4, с. 39]. Саме цей підхід в економічній теорії стає актуальним для України, враховуючи визнані досягнення світового рівня в українській економічній науці, пов'язані з ім'ям М. Туган-Барановського. Це означає, що в українській економічній науці є доволі серйозні історичні традиції, які дають підстави для досягнення успіху в сучасних умовах.

Найвідоміший український учений-економіст М. Туган-Барановський презентував національну інтелектуальну традицію саме в царині економічних досліджень, якій притаманне критичне ставлення до механістичного пояснення господарської взаємодії, яка нібито є властивою для всіх часів і народів. У його теоретичній системі важливу роль відведено історико-культурним детермінантам форм економічного життя та соціальним чинникам господарського розвитку.

Розглядаючи історико-логічні основи формування ринкових відносин, капіталістичної організації виробництва і торгівлі, М. Туган-Барановський не сприймав космополітичний універсалізм школи А. Сміта, натомість акцентував увагу на національних рисах формування та розвитку господарського середовища. Внутрішні механізми та інституціональні умови, що визначають соціально-економічну динаміку, мають становити предмет економічних досліджень і бути серцевиною економічної політики.

Важливим для даного "часу починати спочатку" є те, що М. Туган-Барановський стояв на позиціях еволюційно-інституціонального підходу до трактування господарського розвитку, що передбачає вивчення історичних форм господарства в їх єдності із соціальними, політичними та духовними аспектами суспільного поступу. Визнаючи провідну роль держави як інституту, він ще на межі XIX–XX ст. зауважив, що капіталізм розгортає всю міць своєї руйнівної сили, тож принцип "laissez-faire" втрачає довіру [5, с. 192–193]. Це прогностичне надбання відомого україн-

---

ського вченого-теоретика має фундаментальне значення для сьогодення, оскільки нинішня криза доводить справедливість його твердження. Детально роль протекціонізму в системі господарського розвитку розглянуто в монографічній праці вчених Інституту економіки та прогнозування НАН України, присвяченій 150-річчю від дня народження М. Туган-Барановського [6].

З урахуванням ментальних особливостей українського народу та розвитку логіко-історичного підходу в сучасних економічних дослідженнях, які проводяться в нашому Інституті, в Україні є підстави для того, щоб на практиці почати багато чого спочатку, перш за все у підходах в економічній політиці. Замість того, щоб переглядати національні цінності, потрібно першочергово відстоювати національні традиційні цінності, що є характерним для історичної школи в економічній теорії, одночасно розвивати здатність до сприйняття інших цінностей завдяки навичкам і досвіду та згідно з умовами, властивими даному природному середовищу, в якому розвиваються українське суспільство та його економіка.

Дослідження у вказаному напрямі необхідно проводити з урахуванням тих напрацювань, які сьогодні існують у світовій економічній науці. Зокрема, ми будемо проводити регулярні дискусії на цю тему, розпочавши з обговорення на засіданні Вченої ради доповіді Дж. Фокса “Торговельна політика США – час почати спочатку”, яку було озвучено наприкінці 2016 р. Нині вона є однією з доступних і достатньо аргументованих публікацій на вказану тему. В ній розкриваються як суперечності, так і зміст сучасної економічної політики, яку слід реалізувати у США.

Ознайомлення з нею дозволяє дійти висновку, що Дж. Фокс виходив з ряду моментів.

1. Розвиток вільної торгівлі у США відбувався в інтересах ТНК і під їх тиском, що призвело до:

- руйнування виробничої бази;
- зниження економічної безпеки працюючих американців.

2. Угода про вільну торгівлю між США та Кореєю (2012 р.) за 4 роки призвела не до збільшення робочих місць на 70 тис., а до втрати 95 тис. місць.

3. У минулому торговельна політика США, заснована на засадах ідеології вільної торгівлі, відкрила для американських робітників та їх об'єднань жорстку конкуренцію, до якої вони були не готові.

4. Кожний цикл розширення вільної торгівлі минулого неухильно призводив до втрат, які перевищували вигоди. Саме тому торговельна політика останніх 25 років, як стверджує автор, збанкрутіла економічно і політично.

5. Торговельна політика Трампа для США має бути орієнтована на справедливі торговельні угоди, які:

- принесуть нові робочі місця;
- повернуть промисловість до США.

6. Нова торговельна політика передбачає: заморожування всіх торгових переговорів (як дво-, так і багатосторонніх), поки не буде нової стратегії.

7. Демократи "вибили ґрунт" з-під ніг промислових робітників та їх об'єднань.

8. Переосмислення промислових стратегій має забезпечити повернення американських робітників у центр економічної політики США.

9. Еліти США в інтересах корпорацій ввели в оману себе і всю країну у питаннях зовнішньої торгівлі.

10. НАФТА, як й інші подібні угоди, не є угодою про "вільну торгівлю".

11. НАФТА — угода для багатих і у США, і в Мексиці, і в Канаді, яка фактично не враховує прав звичайних людей у всіх трьох країнах.

12. НАФТА стала зразком для ряду неоліберальних торговельних угод:

— про створення СОТ (1995 р.);

— PNTR (постійні нормальні торговельні відносини) з Китаєм (2000 р.);

— САФТА (Центральноамериканська угода про вільну торгівлю) (2005 р.) та ін.

13. НАФТА — модель для Транстихоокеанського партнерства (ТТП).

14. Тільки шість з 30 розділів угоди про ТТП безпосередньо спрямовані на вирішення питань торгівлі. Решта встановлюють правила, які в першу чергу захищають інтереси транснаціональних інвесторів.

15. Покровителі ТТП приховували провал попередніх торговельних угод стосовно створення робочих місць і підвищення заробітної плати.

16. Досвід НАФТА довів, що правило "країни походження" в угоді ТТП збільшить "чорний хід" на американський ринок.

17. ТТП реалізує:

— обмеження на внутрішню політику;

— обмеження на політику уряду на користь місцевих закупівель;

— захист багатонаціональних корпоративних прав на майбутні прибутки.

18. ТТП встановлює систему врегулювання конфліктів між інвестором і державою, згідно з якою корпоративно орієнтовані суди можуть скасувати рішення демократичного уряду. Ці правила не існували ні в 1886 р., ні в 1916 р., ні в будь-який час до 1994 р.

19. Збалансована торгівля допомагала гарантувати вигоди від підвищення продуктивності праці і технологічних змін.

20. З кінця 1970-х років США мають хронічний торговельний дефіцит. Це говорить про те, що країна втрачає конкурентоспроможність на ринку.

21. З 1980-х років ділові та фінансові інститути з глобальними операціями дедалі більше домінували у Вашингтоні, а прокорпоративну внутрішню економічну політику ще більше послабили переговори між працівниками і бізнесом. Реальна заробітна плата робітників у США зрештою почала падати.

22. Досвід НАФТА на південних кордонах США говорить про:

— підвищення міграції замість її скорочення, ліквідацію багатьох фірм і малих бізнесів;

– ослаблення контролю над доставкою наркотиків з Мексики і Латинської Америки;

– посилення захисту кордонів за рахунок дронів, собак, 700-мильного паркану.

23. Після дискредитації економічних аргументів ТТП прихильники такого типу угод говорять про їх моральну перевагу, стверджуючи, що США повинні підтримувати відкриті світові ринки головним чином тому, що доступ до них є дуже важливим для бідних країн.

24. Лобісти НАФТА стверджували, що у США:

– відбудеться зниження торговельних бар'єрів, що призведе до більшого зростання експорту, ніж імпорту;

– щорічний дефіцит торгівлі зникне;

– збільшаться кількість робочих місць і розмір заробітної плати.

У результаті за останні 5 років імпорт зростає швидше за експорт, а торговельний дефіцит відобразив чисту втрату робочих місць і зниження рівня життя.

25. У ТТП існує неприємний підтекст – зневага вищого класу професіоналів до робітників; виправданням економічних еліт США щодо зниження рівня життя американських робітників є те, що в інших країнах робітники є ще біднішими. Це примітивна концепція.

26. Орієнтація Вашингтона на торговельні угоди відволікає увагу від більш важливого питання про глобалізацію та її наслідки як в економіці, так і в суспільному житті. Торговельні угоди:

– повинні слідувати, а не передувати;

– мають підвищувати ринкову силу американських робітників;

– потребують кращої економічної стратегії;

– повинні забезпечувати широкий розподіл торговельної вигоди;

– підривають доходи і можливості американців;

– не забезпечують інвестицій та реформ;

– ведуть до зменшення сплати податків корпораціями, не підвищують кваліфікацію національних працівників.

Висновки

Виокремлені 26 фрагментів Доповіді є нашою спробою поставити на порядок денний дискусії ряд питань як для учасників засідання Вченої ради, так і для читачів, яких ми запрошуємо висловити свою позицію з окреслених питань на сторінках журналу, оскільки назрілі проблеми й надалі мають дискутуватись із самих різних точок зору.

Список використаної літератури

1. *Бреннер Р.* Экономика глобальной турбулентности: развитие капиталистической экономики в период от долгого бума до долгого спада, 1945–2005. – М. : Изд. дом Высшей школы экономики, 2014. – 550 с.

2. *Тоффлер Э.* Шок будущего. – М. : ООО “Издательство АСТ”, 2002. – 557 с.

3. Тoffлер Э. Третья волна. — М. : ООО "Издательство АСТ", 1999. — 345 с.
4. Механик А. "Иное" все-таки дано // Эксперт. — 2017. — № 7 (1017). — С. 39–40.
5. Туган-Барановский М.И. Избранные сочинения. — В 2 т. — Т. 1: Очерки из новейшей истории политической экономии и социализма ; [под ред. Л.И. Дмитриченко]. — Донецк : ДонГУЭТ, 2004. — 357 с.
6. Гець В.М., Небрат В.В., Супрун Н.А., Тарасевич В.М. та ін. Туган-Барановський М.І. — вчений, громадянин, державотворець. — К. : Наукова думка, 2015. — 364 с.

References

1. Brenner R. *Ekonomika Global'noi Turbulentnosti: Razvitye Kapitalisticheskie Ekonomiki v Period ot Dolgogo Buma do Dolgogo Spada, 1945–2005* [The Economics of Global Turbulence. The Advanced Capitalist Economies from Long Boom to Long Downturn, 1945–2005]. Moscow, PH of High School of Economics, 2014 [in Russian].
2. Toffler A. *Shok Budushchego* [Future Shock]. Moscow, PH AST, 2002 [in Russian].
3. Toffler A. *Tret'ya Volna* [The Third Wave: The Classic Study of Tomorrow]. Moscow, PH AST, 1999 [in Russian].
4. Mekhanik A. "Inoe" vse-taki дано ["Other" is still given]. *Ekspert – Expert*, 2017, No. 7 (1017), pp. 39–40 [in Russian].
5. Tugan-Baranovsky M.I. *Ocherki iz Noveishei Istorii Politicheskoi Ekonomii i Sotsializma, T. 1, v: Izbrannyye Sochineniya v 2 t.* [Essays from the Modern History of Political Economy and Socialism, Vol. 1, in: Selected Works, in 2 vol.]. L.I. Dmitrichenko (Ed.). Donetsk, Donetsk SUET, 2004 [in Russian].
6. Heyets V.M., Nebrat V.V., Suprun N.A., Tarasevych V.M. et al. *Tuhan-Baranovs'kyi M.I. – Vchenyi, Gromadyanyn, Derzhavotvoret's'* [Tugan-Baranovsky M.I. — Scientist, Citizen, Statesman]. Kyiv, Naukova dumka, 2015 [in Ukrainian].